

УДК 341.174

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ, УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАТУ

Діденко Л.В., Денисяк Н.М.

Міжнародний гуманітарний університет

Стаття присвячена короткому аналізу особливостей розвитку українського нотаріату в сучасних умовах. Потрібно дослідити та вивчити стадії його розвитку, а також окремі аспекти історії нотаріату в Україні. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, щодо регулювання діяльності інституту нотаріату в Україні.

Ключові слова: нотаріат, відносини, правопорушення, розвиток, суспільство, реформування нотаріату, нотаріальна діяльність, законні інтереси, нотаріальний процес, правова система, функції нотаріату, нотаріальна процедура, повноваження нотаріальних органів, зміцнення законності та правопорядку, нормативний акт, модель нотаріату.

Постановка проблеми. Дослідження має на меті створення теоретичних основ нотаріату в Україні, що надалі має позитивно вплинути на його організаційну структуру та процедуру вчинення нотаріальних дій, забезпечить вплив нотаріальної науки на правосвідомість та правову культуру населення, надасть нотаріальним правовідносинам чіткості і послідовності у сприйнятті та однозначності в регламентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням проблематики розвитку та реформування нотаріату займалися такі видатні науковці та вчені, як Полтавська Н., Радзівська Л., Пасічник С., Черниш В., Кузнецов В., Ромоновська О., Фурса Є.І., Фурса С.Я., Аргунов В. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Головний напрямок дослідження це – обґрунтування теоретичних основ нотаріату, теорії нотаріального процесу та властивих йому нотаріальних процесуальних правовідносин. Зрозуміло, що юрисдикційна діяльність повноважних осіб не може здійснюватись одноособово без тісних взаємозв'язків з іншими юрисдикційними органами, а тому не випадково у магістерській роботі розглядаються положення стосовно нотаріально-адміністративних право-

відносин. Останнє на сучасному етапі правотворчої і наукової діяльності є найбільш актуальним.

Мета статті – формування основних аспектів, які впливатимуть на подальший розвиток, удосконалення та реформування українського нотаріату.

Викладення основного матеріалу. Вагомість нотаріальної діяльності для забезпечення надійної охорони прав суб'єктів цивільних правовідносин до останнього часу в Україні не перетворилась у якісні нотаріальні послуги населенню. В сучасній юридичній теорії та практиці відсутні наукові прогнози розвитку нотаріату на майбутні періоди, що не узгоджується з глобальними процесами перебудови правової системи України. До останнього часу діяльність залишалась під впливом лише нормативного регламентування, а теоретичні пошуки науковців стосувались окремих її аспектів та проблем.

Обрання теми статті зумовлене такими аспектами: відсутністю монографічних досліджень на комплексному рівні; необхідністю конкретизації функцій нотаріату, його місця в правовій системі України та принципів його діяльності і організації; потребою в систематизації наукових думок та гіпотез, аналізі норм законодавства про нотаріат, тобто в створенні однієї із галузей науки про пра-

во, а саме науки про нотаріат; необхідністю визначення предмета науки про нотаріат, її термінології, методів, системи та джерел; невідповідністю регламентації важливих та юридичне значущих питань лише підзаконними актами без широкого наукового обґрунтування та законодавчого закріплення; недосконалістю нотаріальної процедури та практики, які до останнього часу залишалися без узагальнення та теоретичного аналізу.

Будь-яка діяльність повинна мати певну мету, яка зумовлює організаційні засади і процедуру її здійснення. Стосовно нотаріальної діяльності виокремлено таке поняття як нотаріальна функція, під якою пропонується розуміти те суспільне благо, на досягнення якого спрямована нотаріальна діяльність. Але нотаріальну діяльність неможливо розглядати відірвано від функцій держави. Так, більшість вчених поділяють функції держави на основні та неосновні. Під основними функціями розуміють найзагальніші, найважливіші напрямки діяльності держави щодо здійснення стратегічних завдань і цілей. Основні функції держави за своїм змістом є безперервним процесом реалізації повноважень держави через функції окремих державних органів. Серед основних функцій держави деякі вчені виділяють функцію захисту правопорядку, охорони прав і свобод громадян [1, с. 195].

Тож варто абстрагуватись від традиційного, загальноприйнятого порядку розгляду відповідної діяльності крізь призму минулого, досягнення останніх років або через запозичення найавторитетніших думок іноземних теоретиків права. Давайте поставимо за мету на рівні макрофункції досягти правильного сприйняття діяльності нотаріусів у загальній системі права на сучасному етапі та зробити прогнози стосовно доцільності її існування в майбутньому. При цьому головним визначальним фактором пошуку є задоволення потреб суспільства, окремих його суб'єктів, а не загальноприйнята обов'язковість вчинення нотаріальних проваджень. Такий погляд зумовлюється ч. 2 ст. 3 Конституції України, а саме – права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Отже, загальним принципом побудови правової системи держави на сучасному етапі її розвитку має стати прерогатива прав та інтересів окремих суб'єктів, що охороняються законом, над державними або корпоративними інтересами.

Такий ліберальний принцип має викликати суттєву корективу не тільки в подальшій нормотворчій діяльності з втілення конституційних принципів у галузеве законодавство, а, безперечно, вплинути на практику, організаційну структуру та функціональні повноваження органів держави. Говорячи про функції державних органів на рівні наукового дослідження, неможливо їх трактувати лише за тими повноваженнями, які в них існують на сьогодні, або потрібно запозичувати досвід іноземних країн. Практика запозичення окремих блоків нормативних актів інших країн, що стосуються окремих інститутів, призводить до розбіжностей у термінології та неузгодженості при регламентації правовідносин у різних галузях права. Неможливо пересаджувати рослини без узгодження кліматичних особливостей регіонів, аналогічно не слід вважати реальним запозичення

окремих інститутів права різних країн до нашої правової системи без узгодження цих питань з менталітетом народу, його правосвідомістю і, безумовно, життєвим рівнем тощо. Тому саме науковому підходу до нотаріальної функції надається перевага перед прагматичним запозиченням міжнародної провідної практики або історичним методом запозичення досвіду минулих століть. Суспільні відносини розвиваються, як і сама система їх регламентації та впорядкування, що зумовлює невідпинний розвиток державного устрою та визначення повноважень державних органів на кожному етапі цього розвитку [2, с. 6].

Теоретичне обґрунтування нотаріальної функції дозволить перейти від загальних теоретичних положень до правильної регламентації та регулювання конкретних правовідносин, що виникають в нотаріальній практиці.

Однак для правильного сприйняття місця нотаріальної функції у правовій системі держави необхідно враховувати існуючі функціональні повноваження інших органів і визначити головні, властиві лише нотаріальному процесуальному порядку, функції.

Будь-яка правова держава, законодавче закріплюючи права і свободи за тими або іншими суб'єктами права, має забезпечити відповідні юридичні гарантії належного їх здійснення, охорони і захисту – це аксіома, яка не потребує доведення. Але, як свідчить судова практика, на шляху до здійснення прав виникають певні перепони, які за своєю суттю можуть і не мати ні ознак злочину, ні «прямого» правопорушення. Тому в системі юридичних гарантій прав, і законних інтересів громадян та юридичних осіб, важлива роль має належати цивільно-правовому захисту, за допомогою якого повинні досягатися відновлення порушених майнових прав або особистих інтересів, запобігання і припинення дій, що порушують або здатні порушити права та інтереси зацікавлених осіб, усунення спірності права тощо. При цьому поняття «захист» у сучасному законодавстві України вживається в багатьох нормах, і слід звернути увагу, що в різних нормах це поняття має суттєві відмінності у змісті.

Необхідно звернути увагу, що у вищенаведеному переліку нотаріат, органи прокуратури, МВС не згадуються, однак, враховуючи, що прокуратура, міліція належать до правоохоронних органів, нотаріат також можна віднести до таких органів.

Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи, що зумовило специфічний метод вирішення нотаріальними органами віднесених до їх компетенції питань. Органи нотаріату не застосовують змагальну форму процесу, а встановлюють юридичні факти, як правило, на підставі наданих їм письмових документів.

Тому не можна однозначно погодитись з думкою І. Решетнікової та В. Яркова, які вважають, що нотаріальна діяльність має публічно-правовий характер. При тому, що посада нотаріуса дійсно є публічною, що визначається доступністю нотаріальної діяльності, слід зауважити, що сам зміст нотаріальної діяльності позбавлений характеру публічності. Це забезпечується таємницею вчинюваних нотаріальних дій.

Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, несуть особисту відповідаль-

ність за розголошення таємниці вчинюваних нотаріальних дій.

Специфічність нотаріату в правовій системі України, вчинення проваджень за правилами, передбаченими законом, забезпечують чітке виконання нотаріальних функцій та гарантують права клієнтів, обумовлені завданнями та принципами діяльності нотаріату. Суть нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона має посвідчувальний, підтверджуючий характер, юридичне закріплює (фіксує) цивільні права з метою запобігання їх можливим порушенням у подальшому. За своєю функціональною природою діяльність нотаріату найближча до діяльності суду, оскільки здійснюється в інтересах громадян та юридичних осіб і має за мету контроль і врегулювання цивільних правовідносин. Нотаріальний контроль на відміну від судового має упереджувачий характер і здійснюється при вчиненні нотаріальних дій, коли немає спору про право та немає правопорушення. Судовий контроль передбачає вирішення спору і визначення правопорушника, до якого й застосовуються заходи цивільно-правового впливу [3, с. 58].

Тому цікавою є позиція Л. Бардіна, який вважає, що діяльність нотаріусів є подібною до діяльності судів з розгляду справ. Зокрема автор посилається на роз'яснення Пленуму Верховного Суду Української РСР від 5 січня 1925 року, в якому нотаріальна діяльність порівнюється з діяльністю суду першої інстанції. Л. Бардін також пропонує надати нотаріусу право самому виправляти власні помилки.

Л. Радзівська вважає: «...Крім того, нотаріальні органи є органами державного управління, і їх діяльність має адміністративний характер. Тому є всі підстави вважати, що нотаріальне процесуальне право входить до предмета регулювання адміністративного процесуального права». Що ж до нотаріального процесу, то Л. Радзівська не визначає його місця в правовій системі.

Прямо протилежну думку щодо місця нотаріату в правовій системі України висловлює В. Баранкова, яка зазначає, що вважається неправиль-

ним віднесення нотаріату до адміністративних органів, а законодавства, яке регулює його діяльність, – до адміністративного. Адміністративні органи, будучи складовою частиною механізму виконавчої влади покликані здійснювати особливий вид державної діяльності – виконавчо-розпорядчу. Специфіка якої полягає в практичному виконанні вимог закону та інших нормативних актів. Очевидно, що органи юстиції, зокрема нотаріат, подібних завдань не виконують, оскільки є не виконавчо-розпорядчими, а правоохоронними органами і здійснюють діяльність щодо охорони права від порушень, щодо захисту прав, а також щодо запобігання правопорушенням. Ця позиція, як на мене, більш прийнятна, але завдяки особливостям організаційної структури нотаріату України, до якого входять державні та приватні нотаріуси, а також аналізу компетенції нотаріусів та методу правового регулювання можна дійти висновку про особливе місце нотаріального процесу в правовій системі України [4, с. 134].

Основною ознакою правоохоронної функції є регулювання нотаріусом прав суб'єктів на стадії їх реалізації, що зумовлюється впливом на цивільні правовідносини, який нотаріус зобов'язаний здійснювати відповідно до законодавства. Так, нотаріус не вправі вчиняти заборонені законодавством дії, а має спонукати осіб щодо вільного їх волевиявлення, але в межах закону. Відмова у вчиненні нотаріального провадження може бути зумовлена лише суперечністю інтересів клієнта із нормами законодавства.

Висновки. На підставі порівняльного аналізу нотаріальної діяльності та функцій інших державних органів, віднесених законодавством до правоохоронних, необхідно визнати нотаріат у якості правоохоронного органу і гарантувати особам, що займаються цією діяльністю, державний захист від протиправних посягань на них та належне їм майно.

Пропонується під поняттям «нотаріат» розуміти не лише систему існуючих органів та посадових осіб, а й нерозривно пов'язану з ними нотаріальну процедуру та відповідні правовідносини.

Список літератури:

1. Черниш В. М., Штефан М. Й. Нотаріат // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2002. – Т. 4: Н-П. – С. 195-196.
2. Предмет і методи науки про нотаріат // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 5. – С. 6.
3. Павлик П. М., Кілічова Т. М. Нотаріат України. – К.: Університет «Україна», 2007. – 201 с.
4. Білоус В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 375 с.
5. Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: Навч. пос. – К.: Хрінком Інтер. – 2001. – С. 9-10.
6. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Загальна частина. – К.: Вентурі, 1999. – С. 54.
7. Трофименко Є. В. Минуте та сучасність нотаріату в Україні. – С. 231.
8. Мандельштам Л. Б. Учреждение нотариата и его организация // Журнал Министерства юстиции. – 1899. – № 4.
9. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс. – Харьков: Консум, 1999. – 239 с.
10. Ясинська Л., Нотаріат латинського типу: основні риси та особливості // Вісник Львів: Серія юридична. 2004. – Вип. 40. – С. 76.
11. Слесарев В. Л. Экономические санкции в советском гражданском праве // Красноярск: Изд-во КГУ, 1989. – 192 с.
12. Спасибо-Фатєєва І. І. Мала енциклопедія нотаріуса, 2008, № 6. – С. 8-14.

Диденко Л.В., Денисяк Н.Н.

Международный гуманитарный университет

ОСОБЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ, УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И РЕФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО НОТАРИАТА

Аннотация

Статья посвящается краткому анализу особенностей развития украинского нотариата в современных условиях. Необходимо исследовать и изучить стадии его развития, а также отдельные аспекты истории нотариата в Украине. Вносятся предложения по совершенствованию отечественного законодательства, относительно регулирования деятельности института нотариата в Украине.

Ключевые слова: нотариат, отношения, правонарушение, развитие, общество, реформирование нотариата, нотариальная деятельность, законные интересы, нотариальный процесс, правовая система, функции нотариата, нотариальная процедура, полномочия нотариальных органов, укрепление законности и правопорядка, нормативный акт, модель нотариата.

Didenko L.V., Denisyak N.N.

International Humanitarian University

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT, IMPROVEMENT AND REFORM OF UKRAINIAN NOTARY

Summary

This article is devoted to a brief analysis of the features of Ukrainian Notaries in modern conditions. Stages of its development, as well as aspects of separate notary history in Ukraine must be researched. Proposals are being made to improve domestic legislation regarding the regulation of activities of the Institute of Notaries in Ukraine.

Keywords: notary, relations, offense, development, society, reforming of a notariate, notarial activity, legitimate interests, notarial process, legal system, functions of a notariate, notarial procedure, powers of notarial bodies, strengthening of legality and law and order, statutory act, notariate model.